

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN MILENIILE II ȘI I I.E.N. IN NORDUL TRANSILVANIEI

de CAROL KACSÓ

Mărturiile arheologice din nordul Transilvaniei dateate în primele secole ale mileniului al II-lea î.e.n. sînt extrem de rare. Numărul lor crește simțitor începînd cu mijlocul acestui mileniu, de cînd încep să fie exploatare bogatele și variatele resurse de minereuri din această zonă. Cele mai vechi dovezi ale înfloritoarei metalurgii a bronzului de aici sînt depozitele de la Valea Chioarului și Săpînța, topoarele de la Sîrbi, Larga, Ilba, Sighetu Marmației etc.¹. Cercetările efectuate pînă în prezent n-au putut stabili cu toată certitudinea apartenența lor culturală. N-ar fi exclus însă ca, măcar unele dintre ele, să fi aparținut purtătorilor culturii Suciului de Sus.

Deși cîteva din stațiunile acestei culturi au fost săpate încă la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru, de abia în ultimul timp ea se bucură de o atenție mai susținută. Din această cauză originea, evoluția și cronologia culturii stau încă sub semnul controversei. Părerile contradictorii formulate cu privire la problemele menționate se datoresc în bună parte consemnării sumare a rezultatelor cercetărilor mai vechi și publicării doar parțiale a descoperirilor recente.

Cultura Suciului de Sus s-a încercat a fi explicată ca fiind o sinteză a unor elemente de origine sudică, vestică și estică, discutîndu-se în acest sens aportul culturilor Wietenberg, Otomani, Fűzesabony, Pecica, Vatina, Komarow etc., iar începuturile sale au fost dateate fie în perioada timpurie, fie în cea mijlocie, fie în cea tîrzie a epocii bronzului².

Cu toate că nu se pot formula încă certitudini cu privire la originea culturii Suciului de Sus, este de pe acum sigur faptul că ea nu este rezultatul unei sinteze tîrzii din elemente ale altor culturi. Foarte probabil, în formarea sa un rol major a avut evoluția comunităților tribale de la mijlocul mileniului al II-lea î.e.n. din nordul și nord-vestul Transilvaniei. Eventual, în constituirea repertoriului său ceramic un anumit aport a primit din partea culturii Otomani.

În ceea ce privește fixarea începuturilor culturii Suciului de Sus date noi sînt oferite de săpăturile recente de la Oarța de Jos. Aici a fost suprinsă o așezare cu două straturi de cultură, dintre care cel inferior aparține culturii Wietenberg, faza II, iar cel superior culturii Suciului de Sus³. Este sigur deci că, cel puțin în partea sudică a ariei sale de răspîndire, cultura Suciului de Sus își începe existența într-o etapă posterioară fazei Wietenberg II, primele sale manifestări de aici fiind sincrone cu fazele Wietenberg III și Otomani III. S-ar putea însă ca în teritoriile de epicentru ale culturii ea să debuteze într-o etapă contemporană cu fazele Wietenberg II și Otomani II.

¹ D. Popescu și M. Rusu, *InvArch*, 1, 1966, R4 și R8 ; A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapest, 1967, passim ; F. Nistor și A. Vulpe, *SCIIV*, 20, 1969, 2, p. 184 ; C. Kacsó, „Apulum”, XV, 1977, p. 135 ; idem, „Marmatia”, IV, 1978, p. 65 ; idem, *Descoperiri inedite de bronzuri din Depresiunea Maramureșului*, (ms).

² Vezi T. Bader, *PZ*, 54, 1979, p. 20 sqq., cu bibliografia.

³ C. Kacsó, *ActaMusPor*, IV, 1980, (sub tipar).

Aria de răspândire a culturii Suciului de Sus cuprinde, pe lângă teritoriile nord, nord-vestice ale Transilvaniei, nord-estul Ungariei, Ucraina Transcarpatică și partea sudică a Slovaciei. La prima schițare a acestei arii⁴, nordul Transilvaniei apărea extrem de slab mobilată cu descoperiri Suciului. Chiar și de pe harta obiectivelor Suciului de pe teritoriul României cea mai recent publicată⁵ lipsesc o serie de descoperiri, în special din zonele Platformei Someșene și Depresiunea Maramureșului: Mesteacă, Gîrbou, Jibou, Sîneraiu Silvaniei, Bulgari, Sirbi, Sarașău, Călinești etc. O parte din acestea au fost identificate foarte recent, altele însă se găsesc de multă vreme în colecțiile muzeelor din Zalău și Sighetu Marmăției.

Așezările Suciului din nordul Transilvaniei sînt plasate fie pe terasele înalte ale rîurilor, în locuri cu o bună vizibilitate, fie pe pante line de deal, tot în apropiere de ape. Toate așezările sînt deschise, fără vreo fortificație artificială, apărarea lor fiind asigurată de cele mai multe ori de poziția naturală avantajoasă.

Tipul de locuință caracteristic culturii Suciului de Sus este cel de suprafață, semibordeiele fiind extrem de rare⁶. În așezările cercetate în nordul Transilvaniei n-au fost descoperite pînă în prezent decît locuințe de suprafață. În așezarea de la Vad-Poduri locuințele aveau o fundație construită din pietre mari de rîu. Intrucît această așezare n-a fost incendiată, nu s-au păstrat nici un fel de urme ale suprastructurii locuințelor. Se poate însă presupune că acestea erau realizate din birne, mai ales datorită faptului că tipul de locuință cu fundație de piatră și pereți din birne este o caracteristică constantă a zonelor de deal și munte din nordul Transilvaniei pînă în zilele noastre. Doar într-o singură locuință de la Vad a fost descoperită și o vatră de foc. Ea consta dintr-o aglomerare de pietre mici de rîu, așezate într-o groapă de formă aproximativ ovală, ușor adîncită în pămîntul viu. Printre pietrele vetrei au fost găsite numeroase fragmente ceramice și o greutate de lut ars, folosită foarte probabil la menținerea căldurii. Spre deosebire de locuințele găsite la Vad, cele din așezarea de la Oarța de Jos nu aveau fundație de piatră, iar pereții lor au fost realizați din materiale ușoare, poate niulele, lutuite. Resturile lor au fost identificate sub forma unor aglomerări nu prea masive de chirpici. Vetrele de foc interioare sînt și aici extrem de rare. Una dintre ele era construită dintr-un pat de pămînt galben de formă dreptunghiulară, pe care au fost sparte intenționat numeroase vase, acestea fiind apoi acoperite cu un strat relativ subțire de pămînt, cu suprafața îngrijit făcută.

Ritul de înmormîntare specific culturii Suciului de Sus este incinerarea. În necropola plană din stațiunea eponimă⁷, mormintele se găseau la mică adîncime de pămînt, urna și vasele de ofrandă avînd o orientare est-vest. Cele mai multe din vasele descoperite aparțin tipurilor de strachină și ceașcă bogat ornamentate cu motive spiralo-geometrice, realizate prin excizie-incizie. În cadrul necropolei au fost descoperite și două vetre de incinerare. Deși marea majoritate a materialului din necropola plană de la Suciul de Sus s-a pierdut sau s-a amestecat cu alte descoperiri⁸, se poate considera cu destulă certitudine că ea datează dintr-o etapă timpurie a culturii. Încă în această etapă apar deja în cultura Suciului de Sus și înmormîntările tumulare⁹. Acestea devin caracteristice în etapa finală a culturii, din care, cel puțin pînă acum, nu cunoaștem și necropole plane.

Cu toate încercările ce s-au făcut pentru stabilirea periodizării interne a culturii Suciului de Sus¹⁰, rezultatele obținute în acest sens nu sînt total concludente, mai ales datorită faptului că ele se bazează pe criterii tipologice, insuficient argumentate însă și neracordate la ansamblul descoperirilor.

S-ar putea să fi existat, așa cum s-a presupus¹¹, o fază inițială, caracterizată prin folosirea exclusivă a tehnicii inciziei pentru decorarea ceramicii fine. Această fază o considerăm însă de foarte scurtă durată și limitată la un spațiu geografic restrîns. Foarte timpuriu a apărut alături de tehnica inciziei și cea a

⁴ N. Kalicz, ArchErt, 87, 1960, 1, fig. 5.

⁵ T. Bader, op. cit., fig. 1.

⁶ E. A. Balaguri, ÉvkSzeged, 1969—2, p. 62; T. Bader, op. cit., p. 11 sqq.

⁷ M. Roska, MuzKönyvÉrt, VIII, 1914, 2—3, p. 144.

⁸ T. Bader, „Marisia“, VI, 1976, p. 37 sqq.

⁹ Idem, PZ, 54, 1979, u. 14 sqq.

¹⁰ A. Vulpe, „Dacia“, N. S., XIX, 1975, p. 73; C. Kacsó, „Dacia“, N. S., XIX, 1975, p. 61; T. Bader, op. cit., p. 20 sqq.; H.—G. Hüttel, PZ, 54, 1979, p. 32 sqq.

¹¹ T. Bader, loc. cit.

exciziei. Folosirea lor combinată, pentru realizarea unor motive decorative complicate, oferă de fapt un caracter original culturii și manifestări în ansamblu unitare pe întreaga arie de răspândire a comunităților Suciului un răstimp relativ îndelungat.

Această evoluție unitară a culturii Suciului de Sus se termină pe la începutul perioadei târzii a epocii bronzului. Acum, în teritoriile vestice ocupate de triburile Suciului, în urma unui proces încă insuficient de bine clarificat, au loc o serie de mutații culturale, poate și demografice, care duc la geneza unui aspect cultural nou — grupul Berkesz-Demecser¹².

Aria de răspândire a grupului nu este încă prea bine precizată. Se pare însă că ea nu depășește înspre est prea mult Someșul, iar înspre nord Tisa. Cercetările efectuate în Ucraina Transcarpatică și în Cîmpia Someșană indică faptul că la începutul perioadei târzii a epocii bronzului în aceste zone continuă evoluția culturii Suciului de Sus pe aceleași coordonate ca și în etapa precedentă, complexe date de bronzuri, cum sînt cele de la Medvedivțe și Culciu Mare¹³, prezentînd o ceramică în multe privințe asemănătoare cu cele din descoperirile mai timpurii.

Pentru procesele ce au avut loc în perioada târzie a epocii bronzului în nordul Transilvaniei datele cele mai complete sînt oferite de descoperirile din necropola tumulară de la Lăpuș.

Sumarele date publicate în legătură cu primele cercetări, ce s-au efectuat la Lăpuș la sfîrșitul secolului trecut¹⁴, au acreditat ideea că aici există două necropole tumulare, diferențiate și din punct de vedere cronologic¹⁵.

Noile cercetări, începute în anul 1961 și continuate apoi din anul 1967, au arătat însă că la Lăpuș nu există decît o singură necropolă tumulară, tumulii fiind grupați în patru sectoare distincte, între acestea plasîndu-se și cîteva tumuli izolați.

Pe baza informațiilor din literatură și a cercetărilor de teren au fost identificați în cadrul necropolei 49 de tumuli. Numărul lor a fost cu siguranță mai mare, o parte din ei, mai ales cei de mici dimensiuni, au fost însă distruși de lucrările agricole sau sînt aplatizați în așa măsură încît nu mai pot fi distinși în teren.

Necropola de la Lăpuș are două faze de evoluție. Faza Lăpuș I datează din perioada corespunzătoare cu Reinecke Bronz D, iar faza Lăpuș II începe la sfîrșitul acestei perioade și continuă și în perioada Hallstatt A₁¹⁶.

Populația ce a ridicat tumulii de la Lăpuș este descendentă din fondul local Suciului de Sus. Ea păstrează, pe parcursul întregii evoluții a necropolei, o serie de caracteristici proprii acestei culturi: elemente de rit și ritual, obiecte de bronz și aur, tipuri de vase și motive ornamentale. Această populație n-a fost afectată de mișcări sau restructurări demografice. Schimbările ce au intervenit la un moment dat în ceramica necropolei, apariția unor noi tipuri ceramice, thenici de decorare, procedee de ardere, care semnifică de fapt trecerea la cea de a doua fază a necropolei, sînt pe de o parte rezultatul unor inovații locale, pe de o parte sînt consecința unei evoluții de mai largă respirație, ce cuprinde întreaga regiune a Tisei superioare și a Someșului inferior.

Rezultatele cercetărilor de la Lăpuș sînt confirmate și de alte descoperiri. Astfel, la Bicaz, în zona nord-vestică a Platformei Someșene, într-o regiune cu o puternică locuire Suciului de Sus, a fost identificată o necropolă tumulară, cu movile chiar mai impozantă decît cele de la Lăpuș. Săpăturile efectuate într-unui din tumulii de aici¹⁷ au dus la descoperirea unor fragmente ceramice negre-roșii ornamentale cu caneluri, ce se aflau în asociere cu fragmente de vase arse asemănător și decorate cu motive geometrice excizate-incizate de tip Suciului. În acest tumul au fost găsite și alte fragmente cu analogii exacte în ceramica de la Lăpuș, precum și cîteva psalii din corn de cerb, care au deasemenea un decor

¹² T. Kovács, *FolArch*, 18, 1966/67, p. 27 sqq.; T. Kemenczei, *ActaArchHung*, 27, 1975, p. 332.

¹³ E. A. Balaguri, *ActaArchHung*, 20, 1968, p. 149 sqq.; T. Bader, *op. cit.*, p. 23.

¹⁴ *ArchÉrt*, 10, 1890, p. 376 sqq.; M. Roska, *Közlemények*, Debrecen, 1, 1940, p. 11; *idem*, *Repertorium*, p. 209, nr. 23.

¹⁵ N. Kalicz, *op. cit.*, p. 9.

¹⁶ C. Kacsó, *op. cit.*, p. 49 sqq.

¹⁷ *Idem*, *ActaMusPor*, IV, 1980, (sub tipar).

tipic Suciului, piese identice fiind găsite pînă în prezent doar în necropola de la Lăpuș.

Descoperirile de la Bicaz sînt importante, întrucît ele demonstrează că fenomenele sesizate pentru prima dată la Lăpuș nu sînt limitate la un spațiu geografic restrîns, ci caracterizează o zonă mai mare, în principal cea a ariei sudice a culturii Suciului de Sus.

Aici, fără modificarea structurii demografice, s-a format, începînd cu perioada tîrzie a epocii bronzului, un aspect cultural — pe care-l denumim grupul Lăpuș — ce păstrează pe de o parte cîteva din trăsăturile Suciului tipice, pe de altă parte prezintă și o serie de elemente noi, care îl detașează de cultura Suciului de Sus.

Grupul Lăpuș are două faze de evoluție. Faza Lăpuș I este contemporană cu grupul Berkesz-Demecser și cu cele mai tîrzii urme ale culturii Suciului de Sus din Cîmpia Someșană și Ucraina Transcarpatică, iar faza Lăpuș II cu complexele timpurii ale culturii Gáva.

Aparținînd aceleiași direcții de dezvoltare, grupul Lăpuș II și cultura Gáva, formată în Cîmpia Tisei superioare, pe baze Berkesz-Demecser și Pilyiny, cu impulsuri și influențe primite din partea grupurilor Lăpuș I și Igrîța, au multe caracteristici comune, dar și nete deosebiri.

Grupul Lăpuș și-a exercitat influența nu numai în direcția Cîmpiei Tisei, ci și înspre est, dincolo de Carpații Răsăriteni, unde a contribuit la definirea aspectului cultural al Moldovei de nord, căruia îi aparțin și descoperirile de la Grănicești¹⁸ și Volovăț¹⁹, de la începutul Hallstatt-ului.

Nu există nici un indiciu care să permită măcar ipoteza că necropola de la Lăpuș depășește ca durată perioada Hallstatt A₁. Foarte probabil, sfîrșitul acestei perioade constituie și limita cronologică inferioară a grupului Lăpuș.

Pe baza cercetărilor actuale nu se pot stabili cu exactitate procesele petrecute în nordul Transilvaniei după perioada Hallstatt A₁. Așezările și necropolele lipsesc în totalitate, iar descoperirile de bronzuri sînt mult mai rare. Cu siguranță, această situație se datorează și unor vicii de cercetare, dar ea redă și o realitate istorică, în sensul că teritoriile nord-transilvănene sînt acum mult mai puțin populate față de perioadele anterioare. Această depopulare își poate avea cauza și în pierderea importanței economice a zonei, fie datorită cererii secătuirii resurselor exploatabile cu tehnica vremurilor de atunci.

Regiunea atît de intens populată în perioadele tîrzii ale epocii bronzului — începutul Hellstatt-ului nu este părăsită cu totul nici în perioadele hallstattiene mai recente, așa cum o dovedesc descoperirile de bronzuri: spada cu antene de la Lăpuș²⁰, depozitele de la Șieu²¹ și Sighetu Marmăției²², toate datele în Hallstatt B.

Materialele ce aparțin perioadelor Hallstatt-ului mijlociu și tîrziu sînt și ele pînă în prezent extrem de rare în nordul Transilvaniei. De fapt, n-au fost identificate decît două stațiuni ce se încadrează în aceste perioade: așezarea de la Tisa²³, din Depresiunea Marmureșului, unde au fost găsite resturile unei așezări, în care ceramica prezintă similitudini cu cea a culturii Kuștanovice, și de așezarea de la Sarasău²⁴, localitate aflată în aceeași depresiune, care pare să dateze din Hallstatt-ul tîrziu.

Datorită puținelor descoperiri pe care le avem la dispoziție, considerăm hazardată orice încercare măcar de schițare a fenomenelor arheologico-istorice ce au caracterizat nordul Transilvaniei în secolele de mijloc ale mileniului I î.e.n. Trebuie notat însă că din această zonă lipsesc materialele de tip Basarabi, cele de caracter prescitic și scitic, precum și cele de tip Sanislău, existînd astfel posibilitatea ca aici să se fi dezvoltat o cultură materială și spirituală diferită de cea a regiunilor învecinate transilvănene, încadrată însă firește în marea civilizație nord-vestică.

Intr-o situație asemănătoare cu stadiul cunoașterii Hallstatt-ului mijlociu și tîrziu este deocamdată și cunoașterea epocii Latène din nordul Transilvaniei. Ală-

¹⁸ A. Laszló, „Cercetări istorice“, VII, 1976, fig. 2 și 3.

¹⁹ M. Ignat, „Suceava“, V, 1978, p. 107 sqq.

²⁰ Inedit în Muzeul județean Maramureș, Baia Mare.

²¹ C. Kacsó, „Marmatia“, III, 1978, p. 33 sqq., fig 5/—15.

²² F. Nistor și A. Vulpe, op. cit., p. 183, fig. 4B.

²³ Săpături C. Kacsó. Inedit în Muzeul județean Maramureș, Baia Mare.

²⁴ Săpături R. Popa. Inedit în Muzeul județean Maramureș, Baia Mare.

turi de câteva descoperiri monetare, cum sînt cele de la Mireșu Mare²⁵, Sighetu Marmației²⁶, Rozavlea²⁷, n-au fost depistate și cercetate decît două așezări ce datează în mod cert din această epocă: cea de la Oarța de Sus²⁸ și cea de la Oncești²⁹, ambele aparținînd populației dacice din sec. I î.e.n.—I e.n.

Efortul viitor al cercetării arheologice din nordul Transilvaniei va trebui deci îndreptat cu precădere spre investigarea fenomenelor și proceselor istorice petrecute în mileniul I î.e.n. Nu va trebui, firește, neglijată însă nici încercarea de a_ăncîncire a înțelegerii problemelor în care cercetarea este mai avansată.

ARCHÄOLOGISCHE ENTDECKUNGEN IM NORDEN TRANSILVANIENS IM II. UND I. JAHRTAUSEND V.U.Z.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die in den letzten Jahren im Norden Transsilvaniens durchgeführten Forschungen haben wichtige Beiträge zur Kenntnis der Suciude Sus-Kultur erbracht.

Ogleich noch keine Gewissheit im Bezug auf den Ursprung dieser Kultur formuliert werden konnte, so ist schon jetzt als sicher zu betrachten, dass sie nicht das Ergebnis einer späten Synthese aus Elementen anderen Kulturen darstellt. Höchstwahrscheinlich hat in ihrer Entstehung die Entwicklung der tribalen Gemeinschaften im Norden und Nord-Westen Transsilvaniens, in der Mitte des II-ten Jahrtausends v.u.Z., eine entscheidende Rolle gespielt. Möglicherweise hat sie in der Erstellung der Verschiedenheiten der keramischen Formen und Verzierungen einen gewissen Beitrag seitens der Otomani-Kultur erhalten.

Auf Grund der Forschungen in Oarța de Jos konnte festgestellt werden, dass die Suciude Sus-Kultur, wenigstens in ihrem südlichen Verbreitungsgebiet, in einer synnkronen Etappe mit den Wietenberg III- und Otomani III-Phasen beginnt.

In der späten Bronzezeit entsteht im Norden Transilvaniens die Lăpuș-Gruppe, so wie es die Funde in dem Hügelgräbern von Lăpuș, Suciude Sus und Bicaz beweisen, welche einige der typischen Suciude Charakteristiken beibehalten, aber auch eine Anzahl neuer Elemente erbringen, welche sie von der Suciude Sus-Kultur trennen.

Die Lăpuș-Gruppe, zeitlich in die entsprechenden Stufen Reinecke Brz D-Hallstatt A₁ datiert, hat zwei Entwicklungsphasen. Die I. Phase ist gleichzeitig der Berkesz-Demeceșer-Gruppe und mit den spätesten Spuren der Suciude Sus-Kultur der Somesch-Ebene und der transkarpatischen Ukraine, während die II. Phase es mit den frühen Funden der Gáva-Kultur ist.

Auf Grund der aktuellen Forschungen können die im Norden Transsilvaniens, nach der Stufe Hallstatt A₁, stattgefundenen Entwicklungen nicht mit Genauigkeit festgestellt werden. Es ist aber sicher dass diese Gegend viel weniger bevölkert war, höchstwahrscheinlich durch den Verlust ihrer wirtschaftlichen Wichtigkeit, durch Erschöpfung der abbaubaren Erzvorkommen bedingt durch die damals zur Verfügung stehenden technischen Mitteln.

Aus der mittleren und späteren Hallstattzeit sind bis jetzt nur zwei Siedlungen bekannt: in Tisa und in Sarasău, beide aus dem Maramuresch. Auch die Entdeckungen aus der Latènezeit sind vorläufig nur sehr geringfügig: die Münzfunde von Mireșu Mare, Sighetu Marmației und Rozavlea, die Siedlungen von Oarța de Sus und Oncești, letztere, aus dem I-ten Jahrhundert v.u.Z., gehören der dakischen Bevölkerung an.

²⁵ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 75 sqq.

²⁶ J. Winkler, *StComSatu Mare*, 1972, p. 207 sqq.

²⁷ M. Roska, *Repertorium*, p. 239, nr. 59.

²⁸ E. Comșa și C. Kacsó, *Materiale*, X, 1973, p. 51.

²⁹ H. Daicovicu, O. Bandula, I. Glodariu, *Cercetările de la Oncești din Maramureș*, Baia Mare, 1965.